

УДК 3;37;373;373.3;9;908

БАШТАЛГЫЧ КЛАССТЫН ОКУУЧУЛАРЫНЫН ЭКОЛОГИЯЛЫК ТҮШҮНҮКТӨРҮН
КАЛЫПТАНДЫРУУ*Заилова Жумагул Жусупбаевна – ОшМПУнун окутуучусу*

Анотация: Бул макалада башталгыч класстын окуучуларынын экологиялык түшүнүктөрүн калыптандыруу үчүн жана жаратылышка аяр мамиле жасаган инсанды тарбиялоого багытталган, экологияны сактоого түрткү болгон сунуштар жазылды. Дүйнөдөгү, анын ичинде Кыргызстандагы учурдагы экологиялык көрүнүштөр, көйгөйлөр айтылды. Макаланы мугалимдер, ата-энелер, студенттер пайдаланса болот.

Ачкыч сөздөр: экология, башталгыч класстын окуучулары, экологиялык билим берүү, экологиялык тарбия, табият, жаратылыш, экологиялык көйгөй.

ФОРМИРОВАНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ
КЛАССОВ*Заилова Жумагул Жусупбаевна –**преподаватель**ОшГПУ*

Аннотация: В этой статье были написаны предложения, направленные на то, чтобы встряхнуть экологические представления учащихся начальной школы и воспитать человека, который бережно относится к природе, мотивируя сохранение окружающей среды. Были озвучены текущие экологические явления, проблемы в мире, в том числе в Кыргызстане. Статья может быть использована учителями, родителями, учащимися.

Ключевые слова: экология, ученики начальной школы, экологическое образование, экологическое воспитание, природа, экологическая проблема.

FORMATION OF ECOLOGICAL REPRESENTATIONS IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS

*Zailova Zhumagul Zhumabaевна - teacher of**the**OGPU*

Annotation: In this article, proposals were written aimed at shaking up the ecological ideas of elementary school students and educating a person who takes care of nature, motivating the preservation of the environment. The current environmental phenomena and problems in the world, including in Kyrgyzstan, were voiced. The article can be used by teachers, parents, students.

Keywords: ecology, elementary school students, environmental education, environmental education, nature, environmental problem.

Убакыт өтүп, кылым алмашкан сайын адамзат экологиялык коркунучка туш болуп жатат, башкача айтканда, планетабыз коркунуч алдында турат. Ошондуктан жаштарда экологиялык маданиятты калыптандыруу абдан маанилүү, бул жаштардын алдында келечектеги дүйнөнүн экологиялык коопсуздугунун негизин түзүү маселеси турат.

Президентибиз Садыр Жапаров «2022-жылды Тоолордун экосистемасын коргоо жана климаттык туруктуулук жылы» деп жарыялаган. Буга карата иш-чаралар жүргүзүлүп келет. Маселен, “бир адамдан- бир көчөт” деген долбоор сыяктуу иш-чаралар жаратылышка болгон камкордук деп эсептейбиз. Анткени, Кыргызстан- жалпыбыздын үйүбүз! Ал дүйнөдөгү эң бир кооз өлкөлөрдүн катарынан орун алган. Жылдын ар бир мезгилинин учурунда толук камтылгандыктан, жараткандын табиятында быша турган мөмө жемиш, жер-жемиштин баары бышып жетилет. Таза аба, таза суу, кооз жаратылышы... Дүйнөдөгү көптөгөн элдер биздин жаратылышка суктанып, эс алып кетишет... Анан кантип мекендин жараталышын, экологиясын коргобой коебуз?.. [«Кут билим», 1,3] Азыркы кезде мамлекет тарабынан экологиялык маселелерге арналган КРнын төмөндөгүдөй мыйзамдары кабыл алынган: «Кыргыз Республикасынын элинин ден-соолугун коргоо жөнүндө» (1992)

[73]; «Айлана чөйрөнү коргоо боюнча» (1999) [75]; «Жаныбарлар дүйнөсү жөнүндө» (1999) [71]; «Кыргыз Республикасынын калктын радиациялык коопсуздугу жөнүндө» (1999) [15]; «Кыргыз Республикасынын биосфералык территориясы жөнүндө» (1999) [70]; «Өсүмдүктөр дүйнөсүн коргоо жана пайдалануу жөнүндө» (2001) [74]; «Ак илбирстин тукумун сактоо» ж.б. Ал эми 2007-жылы Кыргыз Республикасынын экологиялык коопсуздугунун концепциясы жөнүндө президенттин указы чыккан [72]. Бирок ошого карабастан ар кандай экологиялык маселелер күч алууда.

Экологиялык билим берүү жана тарбиялоо азыр маанилүү маселе болуп калды. Экологиялык тарбия адамды тарбиялоонун ажырагыс бөлүгү болушу керек. Калктын экологиялык билим берүү борборлору катары маданият жайларын, китепканаларды, ботаникалык бактарды, зоопарктарды, өзгөчө корголуучу аймактарды натыйжалуу пайдалануу боюнча комплекстүү иш-чараларды түзүү зарылчылыгы бар. Экологиялык билим берүү негизги билим берүүнүн ажырагыс бөлүгү экендигин билишибиз керек. Экологиялык билим берүү процесси бардык жарандардын билиминин бардык түрлөрүндө жана деңгээлдеринде, адамдын өмүр бою, мектепте жана андан тышкары жерлерде жүргүзүлүшү керек. Экологиялык проблемалардын актуалдуулугу, келечек жана азыркы муундардын жашоосу үчүн зарыл болгон жагымдуу шарттарды камсыз кылуу максатында аларды чечүүнүн объективдүү зарылдыгы мектептин алдына экологиялык билим берүүнүн жана окуучуларды тарбиялоонун жаңы милдеттери болушу керек. Окуучулардын айлана-чөйрөгө болгон жарандык мамилесин күчөтүү билим системасы менен гана эмес, ошондой эле белгилүү бир жөндөмдөрдү, көндүмдөрдү, адептерди калыптандыруу менен да байланыштуу. Бүгүнкү коомдун алдында турган негизги көйгөйлөрдүн бири-экологиялык көйгөйлөр, жаратылышты коргоо жана жаратылыш байлыктарын кылдаттык менен пайдалануу азыркы этапта коом менен жаратылыштын өз ара мамилелериндеги карама-каршылыктар башталгыч мектептин жана педагогиканын алдына бир катар жаңы милдеттерди коет. Алардын чечими азыр мектепте окуп жаткан муунга жаратылышка болгон терс таасирлерди жоюу жана бул мамилени андан ары натыйжалуу чөйрөгө айландыруу үчүн конкреттүү талаптарды бере алат. Ошондуктан биз башталгыч класстан тартып айлана-чөйрөнү таза тутуу, жаратылышка аяр мамиле жасоо, өсүмдүктөрдү, жан-жаныбарлары коргоо сыяктуу түшүнүктөрдү окуучулардын кан жанына сиңиришибиз керек.

Адам табияттын бир бөлүгү. Ал табиятсыз жашап күн кечире албайт. Абадан дем алат, азык оокатты, жарыкты, жылуулукту, турак жайды да адам табияттан алат. Ошондуктан адам ага гумандуу мамиле жасап, аны коргоосу ылазым. Адамдын табиятка кылган мамилеси анын идеялык-адептик сапатына жараша болот. Байыртадан эле биздин ата-бабаларыбыз жаратылышты ыйык тутуп, ага гумандуу мамиле жасаган. Эл балдарды кичинесинен эле жан-жаныбарларга ырайымдуу болууга тарбиялаган. Балдардын табиятка болгон этият мамилесин тарбиялоо аларды өсүмдүктөр жана жаныбарлар дүйнөсү менен тааныштыруудан башташат. Күчүк, мышык, жөжө, козу улак карап, аларды баккан бала алсыз жандууларга көмөк көрсөткөнүнө жетине албай кубанат. Курт-кумурскалардын кыймыл-аракетин байкоо, көпөлөктү кууп ойноо, чегиртке, коңуздар жөнүндө кам көрүү балдарды кубанычка бөлөйт. Мектеп жана үй-бүлө балдарды айлана-чөйрөгө тааныштырууда табияттын ажайып кооздугун туура кабыл алып түшүнүүсүн камсыз кылууга тийиш. Өсүмдүктөрдүн дарактардын жазда бүрдөшүн, гүлдөшүн, күзүндө өзүнчө чырайына чыгышын, табияттын түрдүү кубулуштарын балдар танданган сезим менен, кубанычтуу кабыл алуусу ылазым. Табиятты кабыл алуудагы сулуулукка тандануу сезими окуучуларды айлана-чөйрөнү, табиятты коргоого шыктандырат. Андай окуучулар гулзарды, бакчаны, мектептин тажрыйба участкасын, ал жерде бак-дарак, түрдүү өсүмдүктөрдү өстүргөнү табият учун да, эл үчүн да пайдалуулугун сезип, ак ниети менен кызмат кылат. Эгин-тегинди, бакчаны, гүл өстүргөн аянтты карап, мал асыраган баланын экологиялык тарбиялануу натыйжасы жемиштүү болуп, билими экологиялык ишенимге тез айланат. Башталгыч класс окуучуларынын шартында табиятты коргоо проблемаларын балдарга көп эле таңуулабастан, алардагы табигый объектилерге болгон кызыгууну ойготуп, жаныбарларга болгон жагымдуу мамилени тарбиялоо болуп эсептелет. III класс окуучуларына бакты, гулзарды көзөмөлдөтүп, канаттуулар күнүн, жашыл бак күнүн, түшүм майрамын өткөрүү мүмкүн. Алар ата-энелердин жардамы менен табияттын кубулуштарын байкоо күндөлүгүн жүргүзүшөт. [2, 353-354]

Дүйнөдө сейрек кездешкен Баткен районундагы “Айгүл гүлү” жылына бир жолу апрель айында гүлдөп, бир айга чейин гүл мезгили болот. Аны көрүү үчүн республиканын аймагынан, чет өлкөлөрдөн келишет. Бирок табиятка кыянат кылган адамдардын айынан гүл үзүлүп, анын азайып баратканы жанды кейитет. Айгүл гүлүн коргоо үчүн жакын жердеги Кара-Булак айылындагы мектеп мугалимдери, окуучулары гүл гүлдөгөн учурда өз ыктыяры менен мөөнөткө туруп, түшүндүрүү иштерин жүргүзүп, кезекке турашат. Албетте, мындай уюштуруу иштери окуучулардын

патриоттук сезимин күчөтүп, жаратылышка болгон сүйүүсүн арттырат. Башталгыч класстын окуу программасынан “Дарак ыйлайбы” текстинде:

Марат ташмылтык жасаганга ылайык ачакей бутак издеп жүрүп, аны үйдүн тушундагы ак кайыңдын төмөнкү бутагынан тапты. Чөнтөгүнөн мақисин алып чыгып, ачакейди кесип алды. Кайыңдын үтүбүнө отуруп, анын кабыгын тазалады.

Ошол кезде колуна тамчы «тып» этип тамды. Марат өйдө жакты карады. Асман ачык эле. Ишин кайра улантты. Көп узабай колуна экинчи ирет тамды. Ошондо ордунан туруп, «Кайдан таамп атты болду экен?» дегендей, өйдө жакты карай баштады. Ана, тамчы эми бетине тамды. Көрсө, алиги бутагы кыйылган жерден сызылып суу чыгып жатыптыр.

Марат буга аң-таң калды. Ал тамчыны үйүнө келгенден кийин да унута албады. Бул жөнүндө атасына да айтты. А атасы ойлонуп калды.

– Жер бетинде көгөрүп турган өсүмдүктүн баары адамдар сыяктуу эле тирүү,

– деди ал кыйладан кийин.

– Аларды сындырсаң, кыйсаң эти ооруйт, жабыркайт, кыйналат.

Марат атасына таңгала карады: – Чын элеби?

– Тиги тамчы бекер тамды дейсиңби, уулум?

– деп сөзүн улантты атасы.

– Ал жөнөкөй тамчы эмес, кайыңдын көз жашы го? Балким, кесилген жеринин ооруганына чыдабай, ыйлап жаткан чыгар... [3, 26] демек, биз башталгыч класстын окуучуларына жаратылыштын үстүнөн болгон жемиштерибизге көп эле манчырканбашыбыз керектигин, анткени ал бир күн “Кожожаш” эпосундагы Кожожаш мерген кайберендерди кырганы үчүн Суречкиден жооп алып, Аблетим аркасында каза болуп, жаратылыш өчүн алганы сыяктуу мисалдар менен окуучуларга экологиялык тарбия беришибиз керек.

“Башталат баары майдадан”-дегендей биз окуучуларга жолдо баратканда колундагы таштандыны көчөгө таштабай, атайын таштанды үчүн урналарга салууну үйрөтүшүбүз керек. Завод, фабрикалардан чыккан саркынды суулар жаратылыштагы сууларды булгайт. Таза суу адам баласынан тартып бүтүндөй жан- жаныбарлар, кыбыр эткен жандын баарына эң керек. Илгери чоң аталарыныбыз “Суу сыйлагана зор болор, суу кордогон – кор болор”, “Таза болсо- суудай бол, баарын жууп кетирген”-деп бекеринен айтышпаптыр. Ошондуктан арыкта агып жаткан суудан баштап, акыр- чикир таштабай, дарыяларыбыз, көлдөрүбүз, айтор бизге жаратылыш тартуулаган байлыктарыбызды сарамжалдуулук менен пайдаланууну үйрөтүшүбүз керек.

Учурда экологиялык тарбия үч тараптуу милдет түрүндө каралышы керек:

1) адамдын жаратылыш менен болгон мамилесин аныктоо;

2) азыркы жана келечек муундар алдында жаратылышты сактоо үчүн жарандык жоопкерчилик сезимин калыптандыруу;

3) жаратылыш ресурстарын сарамжалдуу пайдалануу маселелерин туура чечүүгө үйрөтүү.

Азыркы мезгилде дүйнөнүн булуң- бурчунда ар кандай жаратылыш кырсыктары: жер көчкү, суу ташкыны, жер титирөө, сел жүрүү, токойлордун өрттөнүүсү болуп жатканын билебиз. Албетте, коркпой кое албайсың...Биз колдон келген милдетибизди аткаруубуз керек. Маселен, токой, талаа жана башка жерлерде өрттүн келип чыгуусуна бөгөгөт коюу башкача айтканда от жакпоо, тамеки тартпоо. Сел жүрүүчү сел араларга үйлөрдү салбоо, жер көчкү, кар көчкү жүрүүчү аймактардан оолак жашпоо, агын сууларга чөмүлбөө, коопсуздук эрежелерин сактоо зарыл экендигин окуучуларга түшүндүрүүбүз керек.

Колдонулган адабияттар:

1. Б.Апыш, Д.Бабаев, Т.Жоробеков “Педагогика” Бишкек-2002
2. Адабий окуу 3-класс
3. Алимбеков А. Кыргыз этнопедагогикасы. – Б., 1996.
4. Абдураимова Р.А. Кыргызская этнопедагогика и воспитание детей. –Киев: Довира, 1997.